

Бойко, О.П. Співвідношення цивілізації та культури в сучасній картині світу [Текст] / О.П. Бойко // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання: зб. наук. праць.- Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС НБУ, 2002. - С. 117-121.

УДК 17.023.36.

СПІВВІДНОШЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА КУЛЬТУРИ В СУЧАСНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

О.П. Бойко, Українська академія банківської справи

Розглядаються поняття “культура” та “цивілізація”. Робиться спроба розглянути техніку як феномен культури. Аналізуються концепції О. Шпенглера, Х. Ортеги-і-Гассета, К. Ясперса, Ж. Еллюля з проблем взаємозв'язку людини та техніки, техніки та культури.

Співвідношення цивілізації та культури – актуальна проблема, тому що об'єднати людей в загальному творчому русі до цивілізації може тільки культура. Адже вона виховує, підвищує внутрішню творчо-людську енергію кожного індивіда, орієнтує його на творчість в ім'я гуманізму та добра, об'єднує громадянську самосвідомість розуміння істини та почуття краси.

В даному випадку зупинятися на понятійному апараті категорій цивілізація та культура, мабуть, не варто, тому що цій проблемі присвячено вже багато праць (поняття “культура” нараховує не один десяток, а то і сотень дефініцій). Але додамо, що культура це не просто слово буденної мови, а одне з фундаментальних наукових понять соціально-гуманітарного пізнання. Це поняття характеризує дуже складний та різнобічний фактор людського буття, який проявляється та виражається в багатьох самих різних феноменах соціального життя, які називаються явищами культури, та складають їх основу.

Цивілізація має теж декілька визначень. Зупинимось на одному з них. Під цивілізацією розуміють той стан або ту стадію розвитку деякої соціокультурної системи, коли творчі сили вичерпуються, та замість живого, безпосереднього їх прояву ми бачимо механічні форми життя та поведінки

людей, які відчужені від внутрішнього сенсу буття. В цьому розумінні поняття цивілізації набуває ціннісного відтінку. Цей підхід розглядає цивілізацію як щось механічне, штучно створене, а культуру – живе, творче, органічне. Наприклад, такі філософи, як О. Шпенглер, М. Бердяєв і інші, розуміли цивілізацію як органічно-логічний наслідок, завершення культури. Шпенглер підкреслював, що кожна культура має власну цивілізацію [5]. Вперше ці обидва слова, які раніше означали тільки існуючі риси суспільства, розуміються тут в періодичному сенсі, як вираження суворої та необхідної органічної послідовності. Цивілізація – неминуча доля культури.

Звичайно, феномен цивілізації ототожнюють з появою державності. В дійсності ж держава та право – це продукти високорозвинутих цивілізацій. Вони виникають на базі достатньо складних соціально-значущих технологій. Такі технології охоплюють не тільки сфери матеріального виробництва, але й владу, військову справу, промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок та інтелектуальну діяльність. Отже, можна стверджувати, що цивілізація виникає завдяки особливій соціогенній функції технології.

Цивілізація виражає загальне, раціональне, стабільне. Вона являє собою систему відносин, які закріплені в праві, традиціях, засобах побутової та ділової поведінки.

Культура ж, на відміну від цивілізації, є вираженням індивідуального початку кожного соціуму. Історичні етносоціальні культури, наприклад, українська, французька та інші, є відображенням та вираженням в нормах поведінки, в правилах життя та діяльності, в традиціях та навичках не загального у різних народів, а того, що специфічне для їх етноісторичної соціальної індивідуальності, їх історичної долі, індивідуальних та неповторних обставин їх минулого та сьогодення, їх мови, релігії, контактів з іншими народами та інше.

Якщо функція цивілізації – забезпечення загальнозначущої, стабільної нормативної взаємодії, то культура відображає, передає та зберігає індивідуальний початок в рамках кожної наявної спільності. Ядро культури

формується віками і набуває стійкості та міцності соціокультурного генетичного апарату. Воно визначає й засіб реагування соціуму на інновації. Воно, як наслідок, забезпечує адаптаційні механізми, можливість пристосування до умов матеріального та духовного буття даного суспільства, що змінюються. Але в той же час деякі суспільства – носії та творці великих культур – зникли завдяки тому, що ядро культури не дозволяло їм адаптуватися до нових умов.

Культура не може постійно розвиватися в ізоляції. Це доведено всією історією. “Культура обов’язково повинна існувати на вдиху та видиху, на тому, щоб вона була відкрита іншим культурам та могла ділитися своїми скарбами з оточуючим світом” [2]. Основою будь-якої культури, в тому числі мистецтва, літератури, є духовність людини, світоспоглядання людини, а сама культура – це вже листя та плоди.

Розвиток культури – це процес становлення конкретних рівнів духовної єдності. Тобто кожна культурно-історична епоха творить свою особисту систему регулятивів культурної творчості та розуміння.

Звернення до етико-духовних основ цивілізації завжди було типовим для кризових епох, особливо коли людство починає відчувати загрозу існування певних соціумів. В наш час, коли майбутнє сучасної цивілізації знаходиться в загрозливому стані, актуалізація морального фактора набула особливого значення. Так, ще А.Дж. Тойнбі звернув увагу на те, що з 21 цивілізації, які він виокремив в людській історії, нині існує сім, а саме ті, що створили зразки світових релігійно-етичних цінностей (західна, православна, індуїстська, китайська, дальносхідна – у Кореї та Японії, іранська та арабська) [4].

Аналізуючи співвідношення цивілізації та культури, слід зупинитися на розумінні питання про техніку. Техніка є складовою частиною як культури, так і цивілізації. Головним суб’єктом цивілізації та культури – є людина, яка використовує її розвиток, перш за все за ради задоволення власних потреб та інтересів. Останні виступають могутнім двигуном суспільно-історичного

прогресу. Вони утворюють ту “пружину”, яка приводить у дію механізм розвитку, що формується у його структурі. Таким чином, мова йде про те, що протиріччя між потребами й інтересами людини, з одного боку, і можливостями та умовами розвитку виробництва, яке спрямоване на їх задоволення, з іншого, має розглядатися як найбільш загальна природна основа цивілізаційного процесу.

Техніка, як і знаряддя виробництва в цілому, є не лише результат втілення минулої праці людини, а й її безпосередній енергетичний потенціал, її продуктивна сила. Тому, коли йдеться про розвиток всього комплексу засобів і знарядь виробництва, як основи загальноцивілізаційного прогресу, його не можна відривати від процесу збагачення особистості людини, її суспільної природи. Обґрунтовуючи це положення, К. Ясперс писав: “Техніка – це сукупність дій знаючої людини, спрямованих на забезпечення її панування над природою... Як природа змінює своє обличчя під впливом техніки, таку ж зворотну дію на людину справляє її технічна діяльність” [6, с. 212].

Розглядаючи проблему співвідношення понять цивілізації та культури, слід зупинитися на тому моменті як техніка співвідноситься з культурою та цивілізацією, чи може існувати та розвиватися техніка, коли завмирає культура.

Отже, на це питання теж існує декілька думок. Одні вважають, що техніка може жити і навіть розвиватися тоді, коли завмерло зацікавлення засадами культури (О. Шпенглер). Але техніка і наука нерозривні. І коли немає зацікавлення чистою наукою, заради неї самої, вона перестає існувати, а такого зацікавлення не може бути, коли люди перестають захоплюватися загальними засадами культури (Х. Ортега-і-Гассет) [3, с. 57].

Таким чином, цілком слушно вважати техніку однією з найважливіших рис “модерної культури”. Культура, яка втілена в техніці, винаходах та відкриттях, засобах праці та навичках, формах організації виробництва, нормах взаємовідносин між людьми, художніх та моральних цінностях,

свідчить про розвиток творчих потенціалів людини, її невтомне прагнення до вдосконалення життя. В техніці людство акумулювало свій багатовіковий досвід, прийоми, методи пізнання та перетворення природи, втілило всі досягнення людської культури. В зв'язку з цим К. Ясперс підкреслював, що в техніці вміщені не тільки безмежні можливості корисного, але й безмежна небезпечність. Техніка надає людині творчі можливості і водночас руйнівні засоби.

Сучасний прогрес в науці та техніці створює все більший вплив на розвиток людини, будучи, в свою чергу, глибоко обумовленим соціальними факторами, свідомою участю людей в процесі становлення цивілізації. Він торкається основних вимірів людського буття, накладає глибокий відбиток на взаємодію між людиною та природою, на відношення між людьми, на самосвідомість сучасника. "Коли техніка входить в усі сфери і в саму людину, яка стає для неї об'єктом, сама техніка перестає бути об'єктом для людини, вона стає її власною субстанцією: вона більше не протистоїть людині, а інтегрує себе в ній і прогресуючи її абсорбує" [1, с. 31]. Перед суспільством відкриваються нові, під час непередбачені процеси, і якщо суспільство, в кінцевому рахунку, не зможе зробити ці процеси керованими, хвилювання за майбутні перспективи є обґрунтованим.

Зміни в умовах участі людей в системі виробничих сил, характері праці, перебудові структури людських взаємовідносин нерідко здійснюються в напрямку, який може порушити історичну спадковість в розвитку суспільства, поглиблює відчуття розриву між традиційною, історично створеною культурою та "технічним" виміром сучасної цивілізації. Дуже часто технізація життя є разом з тим її дегуманізацією. Чим складніші, потужніші можливості техніки, тим більш ускладнена її гуманізація. Наприклад, доля світу може залежати від однієї людини, яка натискає кнопку запуску ядерної боєголовки або надає такий наказ. Криза, яку переживає людство на сучасному етапі, в зв'язку з переходом в постіндустріальну (або інформаційну) стадію розвитку суспільства, передбачає необхідність суттєвої

переорієнтації, перш за все в розумінні місця та значення людини, яка визначає шляхи розвитку цивілізації.

Передумовою та засобом постійного духовного виробництва, оновлення світу стає “багатомірна людина”. “В людині існують могутні психічні здатності, які мають ще незвідану силу. Людина здатна на бурхливі й несамовиті пристрасті. Здається, що ми ще не добралися до цих життєвих джерел... Але кожного разу, коли із самих глибин людини виходить якийсь прояв цих сил, він нашттовхується на залізну шкарлупу, яка нас міцно стискає з усіх боків. Більше того техніка атакує людину, глибоко проникаючи до її вітальних джерел, вражаючи її в найпотаємніше: ми бачили, що однією з цілей деяких із цих технік людини є позбавлення її від прихованого.” [1, с. 53]. Відродження та збільшення культурного потенціалу – необхідна умова повернення будь-якої країни до загальноцивілізаційних основ суспільно-історичного розвитку людства.

Список літератури

1. Еллюль Ж. Техніка, або виклик століття. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996.
2. Мень О. Благая весть. – М., 1991.
3. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. Вибрані твори. – К., 1994.
4. Тойнби А. Постижение истории. – М., 1996.
5. Шпенглер О. Закат Европы. – М., 1993.
6. Ясперс К. Современная техника. Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986.

Summary

The role of culture and civilization in the mankind development is considered in the article. The attempt is made to investigate technology as a culture phenomenon basing upon the views of O.Shpengler, K.Jaspers, J.Ellul. The problems of a person and technology, technology and culture are analysed.